

S O S Y O L O J İ

Yazanlar

MARCEL MAUSS - PAUL FAUCONNET

Çeviren

ÜMİD MERİÇ

Sosyoloji, Toplumlar İlmını adlandırmak için Auguste Comte tarafından uydurulan bir kelime. Arı - dinciler lâtincede bir kökene (radical) yunanca bir arka - takı ekleyerek yapılan kelimeyi, uzun zaman benimsemek istemediler. Ama artık sosyolojinin vatandaşlık hakkı kazanmadığı Avrupa dili yok gibi. Biz önce sosyolojinin konusunu ve kullandığı metodu belirtecek, sonra bu isim altında kurulmakta olan ilmin ana bölümlerini göstereceğiz.

Kolayca farkına varılacağı gibi başlıca kaynağımız, Durkheim'in çeşitli eserlerinde ileri sürdüğü düşüncelerdir. Kaldı ki onları yalnız teorik olarak doğrulandıkları için de seçmiş değiliz; bize öyle geliyor ki, bu fikirler çeşitli sosyal ilimlerin gelişmeleri sırasında gittikçe bilincine vardıkları ilkeleri de dile getirmektedir.

I — SOSYOLOJİNİN KONUSU

Sosyoloji yeni bir ilim. Felsefe döneminden yeni yeni kurtuluyor. Onun için böyle bir ilmin mümkün olup olmadığını tartışanlar çıkıyor. İnsanı ayrı bir varlık, tabiatın dışında bir varlık sayan ve onun yaptıklarını tabiat olaylarından yüzde yüz farklı bulan bütün metafizik gelenekler, sosyolojik düşüncenin ilerlemesine engel olmaktadır. Ne var ki, sosyolog araştırmalarını felsefi delillere dayandırmak zorunda değildir.

1) Bu makale "Grande Encyclopédie" nin otuzuncu cildinden tercüme edilmiştir.

İmkân bulur bulmaz işe girişmelidir ilim. Felsefe teorileri - kökleşmiş de olsalar - böyle bir davranışın doğruluğunu çürütemezler. Belki toplumların ilmi olarak incelenmesi, insan hakkında yeni bir anlayış gerektiriyor denecek; olabilir ama, kendini ilme uydurmak felsefeye düşmektir. İlim keşiflerinin uzak sonuçlarını önceden kestirmekle de görevli değildir, onlardan sakınmakla da.

Sosyolojinin bütün iddiası şu : sosyal dediğimiz olaylar tabiidir, üniversal olan determinizm ve düzen ilkesine bağlıdır, tek kelimeyle anlaşılabilir olaylardır. Metafizik bir düşüncenin mahsulü değil bu varsayım, çok yerinde bir genellemenin sonucu. İlimlerin temeli olan bu varsayım, zamanla bütün alanları, hattâ kendisine en çok yan çizeceği sanılan alanları bile kucakladı. Demek ki, sosyal alanında da — böyle isimlendirilmeğe lâyık bir alan varsa — bir istisna olmadığını kabul etmek akla uygun gelmektedir. Sosyal olayların kanuna bağlı olduğunu ispatlamak sosyologa düşmez : aksini sosyolojinin muarızları göstersiz. Zira a priori olarak kabul etmek zorundayız ki fizik, biyoloji ve ruh olayları için doğru olan, sosyal olaylar için de doğrudur. Bu mantığa uygun karineyi, ancak kesin bir başarısızlık çürütebilir. Oysa daha şimdiden böyle bir başarısızlığa uğramak korkusu kalmamış gibidir. Sosyoloji, bütünüyle yeni baştan kurulacak değil ki, korkulsun. Bu ilmin elde ettiği neticeler son derecede önemlidir demek istemiyoruz: Ama bütün şüphelere rağmen, sosyoloji diye bir ilim mevcuttur ve ilerlemektedir. Sosyoloji belli meseleler ortaya atıyor ve hiç değilse bazı çözüm yolları seziyor. Sosyoloji olaylarla temasını artırdıkça, beklenmedik düzenlilikler, önceden ümit edilemeyecek kadar kesin uygunluklar ortaya çıkmakta, böylece tabii bir düzen karşısında bulunulduğu inancı bir kat daha güçlenmektedir; varlığından yalnız sözünü ettikleri realiteyle hiçbir münasebetleri olmayan filozofların şüphelendiği bir düzen.

İyi ama, gerçekten sosyal adı verilebilecek olaylar var mıdır acaba? Bu soruyu cevaplandırmadan, sosyal olayların tabii ve anlaşılır oldukları, yâni bir ilim konusu olabilecekleri kabul edilemez. Bir ilmin kurulması için yeter ve zorunlu şart nedir?

I — Öteki ilimlerin uğraştığı olaylardan kesin olarak farklı bir olaylar dizisini incelemesi,

II — Bu olayları başka bir ilmin olaylarına ihtiyaç kalmadan birbirlerine bağlayıp, birbirleriyle açıklaması. Çünkü konusu olan olayları, ancak başka bir ilmin yardımıyla açıklayan ilim, ilim olmaz, öteki ilimlerin içinde erir.

Sosyoloji bu iki şartı yerine getiriyor mu acaba?

Sosyal Olay

Evvelâ yüzde yüz sosyal olan olaylar var mıdır? Bu soruya hayır diyenler, bugün bile çoğunlukta. Aralarında sosyoloji yaptıklarını iddia eden düşünce adamları bile var. Meselâ Tarde. Ona sorarsınız, sosyal olaylar taklit yoluyla yayılan tek tek kişilerin düşünce ve duygularıdır. Yâni bu olayların özel bir karakteri yoktur. Bir olay az veya çok tekrarlanıyor diye, nitelik değiştirmez. Şimdilik bu teoriyi tartışacak değiliz, yalnız şuna dikkati çekelim : Tarde'in iddiası doğru ise, ferd psikolojisinden ayrı bir sosyoloji kurulamaz, yâni sosyolojinin kendine özgü bir konusu yoktur. — Nasıl bir teoriye dayanılırsa dayanılsın — sosyal olayların kendine göreliği inkâr edilince de aynı sonuçla karşılaşırız : demek incelenen mesele çok önemli.

Önce : toplumların yâni insan yığınlarının varlığı herkesce kabul edilen bir olay. Bu yığınların bir kısmı devamlı, milletler gibi; bir kısmı geçici, kalabalıklar gibi. Bazısı büyük dinler gibi çok geniş bir insan kütlesini kucaklar, bazısı bir arada yaşayan karı-koca ailesi gibi ufaktır. Büyüklükleri ve biçimleri ne olursa olsun, bu veya bunlara eklenebilecek gurupların (sınıf, kabile, meslek zümreleri, kast veya cemaatlar gibi) ortak bir karakteri var : hepsi de birbiri üzerine etki ve tepki yapan bir sürü ferd şuurundan meydana gelmiştir. İşte toplumların özelliği de bu etki ve tepkiler, bu karşılıklı aksiyonlardır. Şimdi akla şöyle bir soru geliyor : acaba bu gurupların içinde cereyan eden olaylar arasında yalnız gurubu meydana getiren fertlerin özelliğini, yalnız insanlığın genel vasıflarını değil, gurubun gurup olarak da özelliklerini belirten olaylar var mıdır? Öyle olaylar ki sırf, gurup öyle olduğu için bu biçimdedirler. Ancak ve ancak böyle olaylar mevcut olduğu takdirde gerçek bir sosyolojiden söz edilebilir. Çünkü o zaman toplumun fertlerinkinden ayrı (daha doğrusu teker teker yaşadıkları farzedilen fertlerinkinden ayrı) bir hayatı olur.

Yukardaki özellikleri gerçekten gösteren olaylar var. Mühim olan onların ortaya çıkarılması. Bir organizmada geçen herşey, nasıl yüzde yüz biyolojik değilse, sosyal bir gurupda olup bitenlerin hepsi de, gurubun hayatını, gurubun hayatı olan yansıtmaz. Yâni sosyal değildir. Yalnız kozmik sebeplere bağlı geçici ve mahallî karışıklıklar değil, gurubun bütün fertlerini ilgilendiren ve düzenli olarak tekrarlanan normal olaylar bile, sosyal bir olay karakteri taşımayabilirler pekâlâ. Meselâ hasta-

lar bir yana, hepimiz organik görevlerimizi aşağı yukarı benzer şartlar altında yerine getiririz. Psikolojik görevlerde de durum öyle : aynı duyumları alır, aynı tasavvurları yapar, aynı tepkileri gösteririz. Bu görevlerin hepsi de psikolojinin aradığı kanunlara bağlıdır. Ama genel oldukları halde onları sosyal saymak kimsenin aklına gelmez. Çünkü hiçbiri gurubun özelliği ile ilgili değildir. Bu olaylar, ferdin organik veya psikik yapısından doğar, yâni fert hangi gurupdan olursa olsun değişmezler. İnsanın tek başına yaşayabileceği düşünülse idi, bu gibi olayların her türlü toplumun dışında da aynı olacağı söylenebilirdi. Toplum, içinde birçok olayların geçtiği bir sahne. Bu olayların birbirlerinden tek farkı, genellik dereceleri olsaydı, hiçbiri sosyal hayatın gerçek belirtisi sayılmaz, ve sosyolojiye konu olamazdı.

Oysa sosyal olayların varolduğu o kadar açık ki, bu hakikat sosyoloji diye bir ilmin kurulmasını akıllarından bile geçirmeyen gözlemciler tarafından dahi belirtilmiştir. Bir kalabalığın, bir yağmın tek tek kişiler gibi hissetmediğine, düşünmediğine, hareket etmediğine çok defa dikkat edilmiştir. Aile, lonca, millet gibi birbirinden pek farklı toplulukların, tıpkı fertlerinki gibi bir "ruh"u, bir kişiliği, ve belli alışkanlıkları vardır. Demek, ister bir kalabalık olsun, ister bir toplum, bütün durumlarda gurubun kendine göre bir taibatı olduğu ve fertleri belli şekilde duymağa, düşünmeğe ve hareket etmeğe zorladığı açıkça görülmektedir. Yâni kişiler başka topluluklarda yaşamış olsalardı başka eğilimleri, başka alışkanlıkları, başka peşin hükümleri olacaktı. Bu sonuç genelleştirilebilir : tek başına yaşayan bir insanın düşünceleri, davranışları ile kolektif tezahürler arasında büyük bir uçurum var; öyle ki, kolektif tezahürleri yeni bir tabiata, sui generis (kendine özge) kuvvetlere bağlamadan anlayamayız.

Modern Batı toplumlarının ekonomik hayatını hatırlayalım : malların endüstriyel (sınâî) üretimi, aşırı iş - bölümü, milletlerarası mübadele, şirketler, para, kredi, faiz, kira, ücret v.s. Bir tüccar, hayatını kazanmak isteyen bir işçi en basit bir faaliyete girişirken neler bilmek zorunda. Böyle bir iş için gereken müesseseler, alışkanlıklar düşünülün ! Faaliyetlerinin ister istemez büründüğü şekil, ne tüccarın, ne işçinin eseri. Krediyi de, ücreti de, mübadeleyi de, parayı da kendileri yaratmadılar. Onlar yalnız lüzumlu gıdayı almak, hava değişikliklerine karşı kendilerini korumak isterler; veya olsa olsa teşebbüslere girişmek, kazanç sahibi olmak v.s. arzusundadırlar. İnsana en kendiliğindenmiş gibi görünen duygular bile — çalışma sevgisi, para biriktirme veya lüksten hoşlanma — sosyal kültürün eseridir Çünkü bütün toplumlarda on-

lara raslayamayız, rasladığımız toplumlarda bile, bir tabakadan öbürüne büyük değişiklikler gösterirler. Sırf tabii ihtiyaçları karşılamak için pek basit bir -iki işlem yeterdi, oysa homo economicus'un (iktisadın konusu olan insan) faaliyeti ne kadar girift! İktisadi hayatta karşılaştığımız faaliyet biçimlerinin fert -dışı bir kaynaktan geldiği yalnız karmaşıklıklarından değil, bilhassa kendilerini ferde kabul ettiriş tarzlarından da belli. Fert kendini bu biçimlere uydurmak zorundadır. Bazan kanun veya onun kadar emredici olan âdet zorlar bizi buna : imalâtçı yakın zamanlara kadar belli ölçüde ve belli kalitede mal yapmak zorundaydı; bugün de birçok kayıtlara tâbi değil mi? Bazan da realiteye karşı gelen insan büyük başarısızlıklara uğrar : krediden vazgeçmek isteyen tüccar, ürettiği malları kendi tüketmeğe kalkan üretici, kısaca iktisadî faaliyetin kurallarını yeni baştan yaratmak isteyen kişi mutlaka felâkete düşer.

Sosyal özelliği açıkça beliren bir başka olay da : dil. Çocuk kullana kullana, incleye inceleye öğrenir bir dili. Dilin kelime hazinesi ve kelimeleri sıralayış tarzı asırların ötesinden gelir bize, kaynağını bilmeziz. Yâni çocuk dili hazır bulur ve onu hemen hiç değiştirmeden kabul edip, kullanır. Elinde ise yeni bir dil yaratsın : olsa olsa mevcut dillerden birine benzetecektir onu, beceriksizce yapılmış bir taklit olacaktır bu. O kadarla kalsa iyi : böyle bir dil, düşüncesini ifade edemez, mutlak bir yalnızlığa, adetâ bir nevî fikrî ölüme mahkûm eder onu. Eski kurallara, eski âdetlere yan çizenler umumî efkârın çok sert bir tepkisi ile karşılaşır. Çünkü dil, yalnız bir kelimeler sisteminden ibaret değildir. Onun kendine has bir ruhu, belli algılama, çözümleme, bağlama biçimleri vardır. Demek toplum dil aracılığıyla düşüncemizin belli başlı kalıplarını da kabul ettirmektedir bize.

Sanılabilir ki evlilik ve aile münasebetlerinin bugünkü şekilleri insan tabiatının bir icabıdır, onları açıklamak için tek bir kişinin uzvî ve psikolojik birkaç genel özelliğini hatırlamak kafidir: yanlış. Evvelâ evlilik ve aile tiplerinin dün de, bugün de çok çeşitli, birbirinden çok farklı olduğunu tarih söylüyor. Öğreniyoruz ki, evlilik şekilleri, aile münasebetleri inanılmayacak kadar karışıktır. Sonra hepimiz biliyoruz ki, aile münasebetleri yalnız ve yalnız duygu bağlarından ibaret değildir: bizimle yüzlerini hiç görmemiş olabileceğimiz akrabalar arasında, bize rağmen, bize haber verilmeden kurulmuş bir takım hukukî bağlar mevcuttur. Yine hepimiz biliyoruz ki, evlilik bir cinsî birleşmeden ibaret değildir. Kanun ve adetler bir kadınla evlenen erkeğe, önceden tespit edilmiş davranışları, karışık bir hareketler bütünü emreder. O halde birleşmek ve ço-

ğalmak isteyen insanın, uzvî eğilimleri de, kıskançlık ve sevgi duyguları da, evlilik ve aile ile ilgili adetlerin karmaşıklığı ve bilhassa zorunlu olma özelliğini açıklayamaz.

İnsanlara ve hatta hayvanlara atfedilen çok genel din duygularında da durum aynı : bu duygular —ulu varlıklar karşısında hissedilen hürmet ve korku, sonsuzluğun verdiği baş dönmesi— olsa olsa pek basit, pek müphem dinî davranışlar yaratabilirdi. Bu duyguların baskısı altında kalan her insan, kafasında kendine göre bir ulu varlık şekillendirecek ve ona duygularını kendi nasıl uygun görüyorsa öyle anlatacaktı. Oysa böylesine basit, böylesine tek tek kişilerin olan bir din, hiçbir zaman varolmamıştır. Mümin kilisesinin, içinde bulunduğu din gurubunun telkin ettiği inançlara bağlanır, inanır, davranışlarını ondan öğrendiği karmaşık ibadet şekillerine göre düzenler. Bu inançların, bu ibadetlerin aslı nedir, onu pek bilmez. Bütün din hayatı, vazifesi kutsal şeyleri bilmek ve onlarla münasebete girişmek olan kişilerin inandıklarına ve yaptıklarına uzaktan uzağa katılmaktan ibarettir. Bu inançları, bu ibadet şekillerini icat eden din adamları da değildir. Onların da kaynağı : gelenek. Din adamlarının başlıca kaygısı, inançların ve ibadet şekillerinin olduğu gibi korunabilmesidir. Demek ki herhangi bir müminin ferdi duyguları ne o dini meydana getiren tasavvur ve davranışları, ne bu düşünce ve hareket etme tarzlarını kilisenin bütün fertlerine kabul ettiren otoriteyi açıklayabilir.

Şu halde, duygu, düşünce ve eylem hayatının gelişme biçimleri bizden önce var oldukları gibi, bizden sonra da varılmakta devam edeceklerdir. İnsan, insan olduğu için yer, içer, düşünür, eğlenir; onu harekete geçiren eğilimler bütün insanların ortak eğilimleridir. Ne var ki, tarihin her anında faaliyetinin büründüğü belli şekiller apayrı şartlara bağlıdır. Bu şartlar toplumdaki topluma ve aynı toplumun içinde de zamanla değişir : kolektif alışkanlıkların bütününe kastediyoruz. Kolektif alışkanlıklar da çeşit çeşittir. Bir kısmı çok önemlidir, üzerinde düşünmek gerektir, bunların şuuruna varılmıştır. Sözlü ve yazılı formüllerle de ifadelerine kavuşmuşlardır. Toplumun nasıl hareket etme alışkanlığına sahip olduğunu, fertlerinden ne çeşit bir hareket tarzı beklediğini bu formüllerde buluruz. Bu emredici formüller arasında hukuk, ahlâk, ibadet, inanç (akaid) kurallarını sayabiliriz. Bir kısım kolektif alışkanlıklarınsa henüz şuuruna varılmamıştır. Bunlar karmaşık bir halde bulunurlar, bir ifadeye kavuşturulmamışlardır. Örfler, adetler, halk arasında yaygın olan ve neye dayanıldığı, ne olduğu söylenemeyen batıl inançlar böyledir. Ama her iki durum-da da aynı olay karşındayız: söz konusu olan şey hep, adet-

lerle korunan ve toplum tarafından kişiye kabul ettirilen hareket ve düşünce tarzlarıdır. Sosyolojinin esas konusu da işte bu kolektif alışkanlıklar ve onların sürekli olarak geçirdiği değişikliklerdir.

Artık kolektif alışkanlıkların gurubun gurup olarak hayatının tezahürleri olduğunu doğrudan doğruya ispat edebiliriz. Karşılaştırmalı hukuk ve dinler tarihinden öğreniyoruz ki, bazı müesseseler, başka müesseselerle birleşerek bir sistem meydana getirirler. Bu müesseselerden bir kısmında olan değişiklik, öbürlerinde de aynı şekilde bir değişikliğe yol açar. Meselâ totamcilikle egzogami, bu ikisiyle klânın kuruluşu arasında veya patriyarkal iktidar sistemiyle site rejimi arasında bir bağ olduğunu bilmeyen yok artık. Tarihçiler aynı çağın müesseseleri arasındaki münasebetleri gösterir, bir müesseseyi kucağında doğduğu “çevre”den ayırmazlar. Genel bir alışkanlık olmuştur bu onlarda. Nihayet sosyal bir çevrenin özelliklerinde (hacim, yoğunluk, kuruluş tarzı), o çevrede geçen olayların izahını aramak eğilimi, gün geçtikçe kuvvetlenmektedir. Meselâ şehirlerdeki nüfus toplanışının, tarım medeniyetine büyük değişiklikler getirdiği, konut biçiminin aile düzenini geniş ölçüde etkilediği ispat edilmiştir. Madem ki müesseseler teker teker birbirlerine ve hep birden sosyal gurubun yapısına bağlıdır, sosyal gurubu yansıtmaları tabii değil mi? Olaylar özel ve az çok hercaî iradelerin eseri olsa idi, bu karşılıklı bağlılık hiçbir zaman izah edilemezdi. Ancak olaylar kişilerin de boyun eğdiği kendi dışlarındaki birtakım güçlerin eseriye, böyle bir bağlılığın hikmeti anlaşılabilir.

Bir başka delil de istatistiklerden çıkarılabilir: bir toplumdaki evliliklerin, doğumların, intiharların, suçların sayısı şaşılacak bir devamlılık arzeder. Değiştirdiği zaman da ani ve düzensiz atlayışlarla değil, ağır ağır ve bir düzene uygun olarak değişir. Bu devamlılık, bu düzen, hiç değilse—meselâ ölüm gibi—fizik sebeblere bağlı olaylardaki devamlılığa; düzene eşittir. Tek tek kişileri evliliğe veya suça iten sebepler çok özel, çok tesadüfidir. Şu halde belli bir toplumdaki evlilik veya suç oranı, bu sebeplerle açıklanamaz. Demek evliliği veya suçu şartlandıran ve ferdi sebeplerden tamamen farklı bazı sosyal sebeplerin varlığını kabul etmek gerek. Meselâ protestanlarda katoliklerden, ticaret çevrelerinde tarımla meşgul olan çevrelerden daha çok intihar olayına raslıyoruz. Sebep Protestan çevrelerle, ticaret çevrelerinde, bu çevrelerin yapıları icabı, intihara karşı daha kuvvetli bir eğilimin bulunmasıdır.

Anlaşıyor ki konusu insan olan ilimlerin, meselâ psikolojinin incelediği olaylardan kesin olarak farklı sosyal olaylar vardır. İşte sosyoloji-

nin konusunu teşkil eden de bu olaylardır. Ne var ki, bir-iki örneğe, bir-takım genel mülahazalara dayanarak sosyal olayların varlığını ortaya koymuş olmak yetmez. Sosyal olayları belli eden özelliği (alâmet) de bil-memiz lâzım. Yoksa onları gözümüzden kaçırabilir, yahut başka ilimlerin konusu olan olaylarla karıştırabiliriz. Şimdiye kadar söylediklerimizden şöyle bir sonuç çıkarılabilir: sosyal tabiatın ayırıcı özelliği, fert tabiatına eklenmiş gibi olmasıdır. Sosyal tabiat kendini bazı davranışlar, bazı fikirlerle ifade eder. Kişi bunları kendisinin yarattığını sanır, oysa onlar mutlak surette dışardan emredilmişlerdir. İşte sosyal olayları diğer olay-lardan ayıran özellik, bu dıştan-geliş (dışlık)tir.

Sosyal davranış ve düşünce tarzlarımızı damgalayan yükümlülük (mükellefiyet) de çok defa, aradığımız kıstasların en mükemmelidir. Kalbimizin derinliklerine nakşolan veya kanun düsturlarıyla ifade edi-len, tabii olarak itaat edilen yahut zorlama yoluyla telkin edilen birçok hukuk, din ve ahlâk kuralları sıkı sıkıya zorunludurlar. Hemen herkes bu kurallara itaat eder, etmeyenler de bir yükümlülüğü yerine getirme-diklerini bilirler. Kendileri bilmeseler bile, toplum emirlerinin zorlayıcı mahiyetini, bir yaptırımla onlara hatırlatır. Afaroz veya idam, para ce-zası veya hapis, herkesin küçük görüp ayıplaması, veya sadece ne grip şey demesi.. yaptırımın şekli ve derecesi ne olursa olsun, hep aynı olay karşısındayız : gurup, kollektif düşünce ve hareket kurallarının zorlan-masına, daima karşı koymaktadır. Bu karşı koyuşun mânası şudur: gu-rubun fertlerine zorla telkin ettiği düşünce ve hareket tarzları, o guru-bun kendine has düşünce ve hareket tarzlarıdır. Gurup, bu kurallara yan çizilmesini hoş karşılamaz, çünkü onlarda kendi şahsiyetinin tezahürlerini görmektedir. Onlara yan çizmek, kendisini küçültmek, yok etmek demektir. Kaldı ki düşünce ve hareket tarzlarımız sosyal bir kaynaktan gelmi-yorsalrısa, başka nereden gelebilirler? Ferdin kendini bağlı kabul ettiği bir kural, bu ferdin kendi eseri olamaz. Çünkü her yükümlülükte kişiye saygı telkin eden üstün bir otorite vardır. Yükümlülük duygusunun ana unsuru bu otoritedir. Tabiat-üstü varlıkların müdahalesi bir yana, kişinin dışında ve üstünde bir tek yükümlülük kaynağı vardır: toplum veya o toplumun da üyesi olduğu toplumlar bütünü.

Sosyal olaylar arasında bazıları kolayca tanınabilir; bunlar aynı za-manda çok önemli sosyal olaylardır da. Hukuk, ahlâk ve din sosyal ha-yatın mühim bir kısmını meydana getirirler. İlkel toplumlarda dahi bu üç kategoriden birine girmeyen kollektif tezahür pek yoktur. Fert, düşünce ve hareketlerinde serbest değildir, böyle toplumlarda. Konuşulan dilin, eko-nomik işlemlerin, hattâ giysilerin dinî bir tarafı vardır. Dolayısıyla onlara

uymak zorunludur. Gelişmiş toplumlara gelince, oralarda sosyal baskının kendini doğrudan doğruya bir yükümlülük şeklinde göstermediği durumlarla karşılaşılabilir: fert, iktisad, hukuk, hatta din bahsinde geniş ölçüde bağımsız gibidir. Yalnız bu, her türlü baskının olmadığı mânâsına gelmez. Az önce iktisad ve dil konularında baskının kendini nasıl hissettirdiğine dikkati çekmiştik. Ferdin bu konularda keyfine göre hareket etmesinin nelere mal olduğunu biliyoruz. Ama bütün bunlara rağmen, yine de açık açık söylenmiş bir yükümlülük, iyice belirlenmiş bir yaptırım yoktur orta da; yenilik veya değişiklik, prensip olarak yasak edilmemiştir. Şu halde ilk bakışta pek farkedilmediği halde kendilerine has özellikleri olan kolektif alışkanlıkları bulup çıkarmak için, yükümlülüğün dışında, bir başka kıstas aramak gerekiyor.

Kollektif alışkanlıkların özelliklerinden biri de, fertlerin onları kendilerinden önce biçimlenmiş, "tesis edilmiş" olarak bulmalarıdır. Madem ki kolektif alışkanlıkların yaratıcısı fertler değildir, madem ki onları, dış çevreden alıyoruz, o halde alışkanlıklar "fertlerden önce kurulmuş"lardır. Onlara yan çizmek yasak edilmiş olsun veya olmasın, kişi nasıl hareket etmesi lâzım geldiğini kendi kendine sorduğu an, kolektif alışkanlıkları karşısında bulur. Bunlar birtakım davranış modelleridir. Demek fert belli bir anda, onların dışardan kendisine nüfuz ettiklerini görür. Bu nüfuz çok defa, genel veya özel eğitim yolu ile olur. Nasıl meslek tekniğindeki kuralları bizden önceki nesillerden öğreniyorsak, tıpkı onun gibi her nesil, daha eski nesillerden ahlâk kaidelerini, yürürlükte olan nezaket kurallarını, dilini, zevklerini öğrenir. Zaten eğitim, sosyal varlığın, kişi-varlığa, moral varlığın canlı varlığa ilâve edilmesidir. Çocuğu en kısa yoldan sosyal bir varlık haline getirmek, eğitim yolu ile mümkün olmaktadır. Demek sosyal olayın yukardakinden daha da genel bir özelliği vardır : ferdin hazır bulunduğu ve çok defa eğitim yoluyla öğrendiği bütün düşünce ve hareket tarzları sosyaldir.

Şimdi, bütün bu özellikleri gösteren olayları anlatmak için, özel bir kelime bulmak iyi olur. Sanıyoruz ki, müessese en uygun kelime. Demek kendini fertlere az-çok zorlayarak kabul ettiren ve fertlerden önce kurulmuş olarak bulunan hareket ve düşünceler bütününe müessese adını veriyoruz. Bu kelimeyi yalnız, çok defa yapıldığı gibi, sosyal alışkanlıkları ifade etmek için kullanmak yersiz olur. Öyleyse müessese deyince hem adetleri ve usulleri, peşin hüküm ve batıl inançları ifade ediyoruz, hem de siyasî kuruluş ve hukukî teşkilâtlanmaları. Tek kelimeyle bioloji için organ ne ise, sosyal düzen için de müessese odur. Nasıl hayat ilmi, hayatı

organların ilmiyse, toplum ilmi de, yukarda tarifini verdiğimiz müesseselerin ilmidir.

Müessesenin geçmiş olduğunu, tarifi icabı canlılığını kaybetmiş, donmuş birşey olduğunu söyleyenler çıkacaktır; modanın hergünkü değişmelerinden tutun da, büyük siyasî ve ahlâkî devrimlere kadar toplumda her an değişiklikler olmaktadır. Doğru, fakat bütün bu değişiklikler, farklı derecelerde, mevcut müesseselerin değişmesi değil midir? Hangi devrim, varolan düzenin bir anda baştan sona değişmesidir? Devrim hızlı veya ağır, az veya çok bir şekil değiştirir. Yoksa hiçden hiç doğar. Yeni müesseseler ancak eski müesseselerden doğabilirler, çünkü varolan yalnız eski müesseselerdir. Şayet tarifimizin bütün içeriğini kucaklamasını istiyorsak, statik bir formüle sıkı sıkı bağlanıp kalamayız. Sosyoloji değişmedikleri kabul edilen müesseselerin ilminden ibaret değildir. Aslında bu şekilde anlaşılan müessese de bir soyutlamadır. Gerçek müesseseler yaşarlar, yani boyuna şekil değiştirirler: bu değişmenin bağlı olduğu kural-lar zaman geçtikçe, aynı şekilde anlaşılıp, uygulanamazlar. Oysa onları ifade eden formüller hiç değişmeden, oldukları gibi kalmışlardır. Sosyolojinin konusu olan gerçek sosyal olaylar doğan, bir görevi yerine getiren ve sonra da şekil değiştiren canlı müesseselerdir.

Sosyal oldukları halde, yukarda tarifini verdiğimiz müessese kavramına pek girmeyen olaylar da vardır. Bunlar müesseseleri olmayan toplumlarda meydana gelen olaylardır. Bu çeşit toplumlar ya sabit olmayan geçici yığılmalardır (kalabalıklar gibi), ya da henüz kuruluş halindedirler. Yani her iki durumda da, doğrudan doğruya toplum değil, toplum olma yolundaki toplumlar söz konusudur. Bu ikisi arasında fark : birinin gelişmesini sonuna kadar götürüp, sosyal tabiatını gerçekleştirecek olmasına karşılık, öbürünün tam manasıyla teşekkül etmeden yok olup gitmesidir. Demek, şu anda sosyal alemi, daha aşağı alemlerden ayıran çizgi üzerindeyiz. Söz konusu olaylar henüz sosyal olmadıkları halde, sosyal olma yolundaki olaylardır. Herhangi bir ilmin çerçevesi içine girmemiş olmalarında, şaşılacak birşey yok. Sosyoloji, onlara karşı ilgisiz olamaz, ama esas konusunu bu olaylar teşkil etmez. Zaten yukardaki tahlille aradığımız şey, bütün sosyal olayların tam ve değişmez bir tarifini vermek değildi. Amacımız sosyal denmeğe lâyık olayların var olduğunu ve bu olaylar içinden en önemlilerini, diğer olaylardan hangi özellikleriyle ayırdedebileceğimizi göstermekti, o kadar. Bizim bulduğumuz bu bir-iki kıstasa, gelecekte çok daha az kusurlu yeni kıstasların ekleneceği muhakkaktır.

Sosyolojide Açıklama

Yüzde yüz sosyal olan olaylar olduğuna göre, sosyolojinin diğer ilimlerin konusu olmayan bir konusu var, demektir. Geriye sosyolojinin başta sayılan şartlardan ikincisini yerine getirip getirmediğini aramak kalıyor: başka açıklama tarzlarıyla karışmayan sosyolojik bir açıklama varmıdır?

Sosyal olaylara metodik olarak uygulanan ilk açıklama tarzı, uzun zaman tarih felsefesinde kullanılan açıklama tarzıdır. Gerçekten de tarih felsefesi, sosyolojinin kurulduğu devirden hemen önceki devrin, sosyolojik düşünce tarzıdır. Sosyoloji, tarih felsefesinden doğmuştur: Comte, Condorcet'nin halefidir ve kendisi de sosyolojide buluşlar yapmaktan çok, bir tarih felsefesi kurmuştur. Felsefe açıklamasının belirgin özelliği insanı ve genel olarak insanlığı, mahiyeti icabı, önceden tasarlanmış bir gelişmeye bağlı kabul etmesidir. Bu gelişmenin hangi yöne doğru olduğu, tarih olaylarının kısa bir gözden geçirilmesiyle bulunmağa çalışılır. Prensibin ve metodun bir icabı olarak teferruat ihmal edilir, yalnız en genel çizgiler üzerinde durulur. Bütün aranılan şey, insanlığın hangi amaca yöneldiği ve bu amaca varmak için geçmesinin gerekli olduğu durakların neler olduğudur, o kadar. Şu veya bu müessese neden belli bir toplum türünde ve o toplumun belli bir devresinde ortaya çıkıyor, onu açıklamağa çalışmak kimsenin aklına gelmez.

Böyle bir açıklamanın ne kadar yetersiz olduğunu söylemeğe lüzum yok. Evvelâ bu tip açıklamalarda tarihi gerçeğin büyük bir kısmı belli bir sebep gösterilmeksizin bir kenarda bırakılmaktadır. Kaldı ki bugün insanlığın tek bir yol izlediğini, tek bir yönde geliştiğini kimse iddia edemez. Dolayısı ile bütün bu sistemler bir temele dayanmamaktadır. Ne var ki, günümüziün bazı sosyolojik doktrinlerinde de —belki de yalnız görünüşte— eski açıklamalardan pek de farklı olmayan açıklamalar bulduğumuz oluyor. Madem ki toplumu fertler meydana getiriyor, o halde sosyal olayları izah eden belirleyici sebepleri de ferdin yapısında aramak gerekir, deniyor. İşte Spencer ve Tarde.. “Sosyoloji”sinin hemen hemen bütün birinci cildini ilkel insana, onun vücut, ruh ve fikir yapısına ayırır Spencer. En eski ve en yabanî toplumlarda karşılaşılan sosyal müesseseleri bu ilkel yapının özellikleriyle açıklar: tarih boyunca gelişen bu müesseseler, evrim kanunlarına uygun olarak şekil değiştirirler. Tarde ise sosyolojinin en yüksek ilkelerini, taklit kanunlarında bulur : sosyal olaylar birkaç kişi tarafından yaratılmış ve bütün diğer insanlar tarafından taklit edilmiş olan —çok defa faydalı— hareket tarzlarıdır. Aynı açıklama tarzını sosyolojik olan veya olması gereken bazı özel ilimlerde de buluyoruz. Meselâ klâsik

İktisadçılar bütün iktisadî olayları açıklayacak ilkeleri homo oekonomikus olan tek bir ferdin yapısından çıkarabileceklerine inanıyorlar: insan en az emekle en çok faydayı elde etmeğe çalıştığından, iktisadî münasebetler mutlaka şu veya bu şekilde olacaktır diyorlar. Tabii hukuk teorisyenleri de, insan tabiatının hukukî ve moral özelliklerini aramış ve hukuk müesseselerinin insan tabiatının icaplarını yerine getiren —az veya çok başarılı— teşebbüsler olduğu kanaatine varmışlardır. İnsan gittikçe şuurlanır, pozitif hukuklar da onun ruhundaki hukukun az veya çok gerçekleştirmeleridir.

Varılan bu sonuçların ne kadar yetersiz olduğu, sosyal olaylar, sosyal realiteler tanıdıkça yani sosyolojinin asıl konusu ortaya çıktıkça büsbütün anlaşılır. Gurupların gurup halindeki hayatlarının tezahürü olan sosyal olaylar, genel olarak ele alınan insan tabiatı üzerine söylenen görüşlerle açıklanmayacak kadar karmaşıktırlar. Yine evlilik ve aile müesseselerine bakalım: cinsî münasebetler karmaşık kurallara bağlanmıştır; bir toplumda çok istikrarlı olan aile kuruluşu, bir toplumdan ötekine büyük değişiklikler gösterebilir. Kaldı ki ailenin kuruluşu da farklı toplumlarda farklı şekiller alan siyasî ve iktisadî kuruluşlara sıkı sıkıya bağlıdır. Sosyal olaylar açıklanmak istendiğinde belli meseleler çıkar ortaya: evlenme ile, aile ile ilgili sistemler nasıl doğmuştur? Onları birbirlerine bağlamak, ikinciler birincilerin şekil değiştirmesinden doğmuştur, şunlar önceki, şunlar sonraki şekilleridir demek mümkün müdür? Mümkünse meydana gelen değişiklikler nasıl açıklanabilir? Bu değişiklikleri yapan şartlar nelerdir? Ailenin kuruluşu, siyasî ve iktisadî kuruluşları ne şekilde etkilemiştir? Bir aile rejimi, kurulduktan sonra nasıl çalışır? Bütün bu sorular için yalnız fert psikolojisine başvuran sosyologlar suallerine cevap bulamazlar. Bu kadar çok, bu kadar farklı müesseseler tek bir ferdin organiko-psişik yapılışındaki birkaç özellekle (cinsî içgüdü, bir dişiye tek başına sahip olma eğilimi, anne baba sevgisi, gibi) açıklanamaz. Bu tür açıklamalar sırf felsefe yönünden bile şüpheyle karşılanırlar: çünkü böyle açıklamalarda insanın davranışının belirttiği duygular yine insana bağlanır. Oysa yapılması gereken şey: doğrudan doğruya bu duyguların açıklanmasıdır. Böyle bir tutumla, olayları cevherlerin gizli özellikleri, alevi sıkışmış ısı, cisimlerin düşüşünü ağırlıklarıyla açıklamak arasında bir fark yoktur. Kaldı ki olaylar sebepsiz yere tek bırakılmışlar, zamanın ve mekânın, tarif edilmiş her türlü çevrenin dışına çıkarılmışlardır: aralarında hiçbir aynı zamanda oluş veya öncelik-sonralık münasebeti kalmamıştır. Diyelim ki monogami, insanın içgüdülerini diğer rejimlerden daha iyi doyurur

veya eşlerin hürriyet ve haysiyetine daha saygılıdır. Bu kadar bir açıklama kafi değildir. Mesele monogaminin neden başka bir toplumda değil de o toplumda, ve o toplumun başka bir anında değil de, o anında doğmuş olmasını araştırmakta. Üstelik ufak derece farkları bir yana, insan her yerde insandır. Nasıl oluyor da müesseseler boyuna şekil değiştiriyor? İnsanın ilkeli de, medenisi de annesini babasını sever, çocuklarına şefkatle bağlıdır. Oysa ilkel ailenin kuruluşuyla bugünkü ailenin kuruluşu arasında ne kadar büyük bir mesafe var, aradaki şekiller de caba. Nasıl olur da binbir şekle bürünerek karşımıza çıkan tarihî realiteyi tek bir insanın eğilimleriyle açıklarız! Tarihde mülkiyet hakkına, sermaye ve intifaa, taşınabilir ve taşınamaz mallara, köleliğe dair bir sürü kural var. Bütün bu karmaşık kuralların kaynağında, faydalı şeyleri kendine mal etmek isteyen tek tek fertlerin egoizmi olamaz. Zaten in abstracto bir mülkiyet hakkı da yoktur. Mülkiyet kendisini belirleyen prensiplerle bir bütün meydana getirir : ya bugünün Fransasındaki mülkiyetten söz edilebilir, ya eski Romadaki mülkiyetten. Çünkü varolan yalnız mülkiyetin şu veya bu şeklidir. Ama bu şekilde anlaşılan bir sosyoloji, müesseselerin bir türlü belirlenememesinden dolayı, nerede başlayıp, nerede bittiği malum olmayan çok genel bir taslağa götürür bizi, ancak. Yukarıdaki ilkeye benzer ilkeleri benimsersek, itiraf edelim ki, sosyal realitenin büyük bir kısmını, müesseselerin ince teferruatını izah etmemiş, izah edememiş oluruz. Yalnız insan tabiatının belirlediği ve hep kendi kendinin aynı kalan olaylar tabii ve anlaşılırmış gibi gelir, zamana ve mekana göre müesseselere gerçek şahsiyetlerini kazandıran bütün özellikler, sosyal ferdiyetleri ayırdeden herşey, sunî ve tesadüfî addedilir. Onlara kah keyfî buluşların sonucu, kâh toplumları istedikleri yere yöneten kanun koyucunun, güçlü insanların eseri nazarı ile bakılır. Sonra da sınırları iyice belirlenmiş olan bütün müesseseler yani sosyolojinin asıl konusu olan sosyal olaylar, anlaşılmaları imkânsızdır gerekçesiyle ilim dışına atılırlar. Demek bu suretle sosyal ilmin konusuyla beraber kendisi de yok edilmiş ve sadece felsefe ile psikolojiye insanın kaderi üzerine çok genel bir iki şey sorulmakla yetinilmiştir.

Başlıca özellikleri çok genel olmak olan bu açıklamaların karşısında doğrudan doğruya tarihî diyebileceğimiz açıklamalar yer alır. Tarihde birçok açıklama şekli vardır ama bizim sözünü edeceğimiz açıklamaları tarihçilerden başkasında bulamayız. Belli bir toplumun, belli bir devir ile meşguldür tarihçi; o toplumun, o devirdeki ruhuna, diline, karakteristik özelliklerine aşinadır. Çalışmasının şartları onu buna mecbur etmektedir. Öyleyse tarihçi yalnız olayları birbirinden ayıran, onları bir-

başka olayla karşılaştırma imkânını yok eden tarafları görme eğilimindedir. Böyle olması da tabiidir. Tarihini incelediği kavimlerin zihniyetini bulmağa uğraşan tarihçi, kendisi gibi bu kavimlerle içli-dışlı yaşamamış olanları anlayışsızlıkla, kabiliyetsizlikle itham etmeğe hazırdır. Hiçbir karşılaştırmaya, hiçbir genellemeye iltifat etmez. Bir müesseseyi inceleyen tarihçinin dikkati, o müessesenin en özel taraflarına takılır. Bu özellikler müessesenin içinde doğduğu veya şekil değiştirdiği çok özel şartlardan doğmuştur; ama tarihçiye sorarsanız onu bu şartlardan ayırmamız imkânsızdır. Tarihçi için patriyarkal aile yalnız eski Roma'da vardır, veya feodaliteyi yalnız batı Ortaçağında bulabilirsiniz. Bu şartlar altında müesseseler tamamen tesadüfi ve mahallî sebeplerin doğurduğu, yine tesadüfi ve mahallî bileşimlerdir. Filozoflarla psikologların bize sundukları teoriler sözde bütün insanlık için geçerliydi. Tarihçiler ise sadece bir toplumun bir anında uygulanabilecek açıklamalar sunuyorlar bize. Madem ki bütün dünyayı kucaklayan genel sebepler yoktur, o halde onların araştırılması da bir fayda sağlamaz. Birtakım özel olaylar, bir takım özel olaylara bağlanınca, bütün meseleler çözümlenir. Demek tarihçiler olaylarda muazzam bir çeşitlilik ve muazzam bir olabilirlik kabul etmektedirler.

Sıkı sıkıya tarihî olan bu metodun karşısına mukayeseli metoddan doğan dersleri çıkarmalıdır. Karşılaştırmalı din, hukuk ve adetler tarihi çok farklı kavimlerde birbirinin tamamiyle aynı olan müesseselere raslanabileceğini söylüyor. Bu bir tesadüf olamaz, bir taklit de söz konusu değildir. Hem yabani kavimlerde, hem medenî toplumlarda bulduğumuz müesseseler mahallî ve rasgele sebeplerin ürünü olamazlar. Öte yandan aynı şartlar altında kalan insanların, bu müesseseleri kendiliklerinden yarattıkları da düşünülemez. Söz konusu müesseseler yalnız tufan gibi bir efsane, kurban gibi bir tören, maderşahî aile gibi bir aile kuruluşu veya kan gütme gibi bir adet değildir; birçok yerde birbirinin aynı olan çok karışık efsanelere, batıl inançlara, pek garip adetlere rastlıyoruz. Böylesine büyük benzerlikleri gördükten sonra, kıyaslanabilir olayları tesadüfün eseri kabul edemez olur insan.

Tarih farklı medeniyetlerde aynı müesseselerin neden olduğunu göstermez, ama arada olayları kronolojik sırayla birbirine bağlayıp, onların içinde doğduğu şartları bütün ayrıntılarıyla anlatarak açıklamağa kalktığı vakidir. Oysa yalnız öncelik-sonralık bağı olayların anlaşılmasında hiç de zorunlu değildir. Tarihçiler bu olayın sebebi şu olaydır derken katıyen metodik olmayan, tamamiyle keyfi dolayısıyla irrasyonel bir davranışta bulunuyorlar. Tüme varım yollarına ancak karşılaştırmanın kolay

yapılabildiği yerlerde başvurur. Tek bir olayı, bir başka tek olayla açıkladıklarını, olaylar arasında devamlı ve zorunlu bağlar olmadığını iddia ettikleri andan itibaren tarihçiler, olayların sebeplerini olsa olsa bir iç sezi ile çıkarabilirler. Bu da her türlü ölçüden, her türlü kontrolden kaçan bir işlemdir. Tarihdeki açıklama farklı yerlerde karşılaşılan aynılıkları açıkhyamadığı gibi, özel bir olayı da açıklamaktan acizdir. Olayları anlaşılmaz hale getirir, çünkü onları tek tek ele alır, tesadüfi kabul eder ve aralarında keyfi bir zincirleme kabul eder.

Sosyolojideki açıklama ise, gördüğümüz bu açıklama tarzlarına hiç benzemez. Sosyal olay tarifimiz kabul edildiyse, bu açıklamanın nasıl olması lâzım geldiği de biliniyor demektir. Sosyolojik açıklamanın tek görevi : sosyal hayatın en genel taraflarını bulmak değildir. Esasen sosyal olaylar arasında bu geneldir, bu değildir gibi bir ayırım yapmak yer-sizdir. En genel olay da en özel olay kadar tabiidir, ikisi de aynı derecede açıklanabilirler. Yukarda sosyal olayların özellikleri olarak verilen özelliklere sahip olan bütün olaylar araştırma konusu olabilirler, olmadırlar da. Bugün için bir sisteme sokulamayan olaylar vardır ama, hiçbir olayı a priori olarak ilmin ve açıklamanın dışında bırakamaz sosyolog. Böyle bir sosyolojinin kollektif realite hakkında uzak ve müphem bir görüş olmadığı ortada. Sosyoloji, kollektif realitenin mümkün olduğu kadar derinlemesine, mümkün olduğu kadar tam bir tahlilidir. O da, tarih gibi kesin olmak için teferruat üzerinde durmağa zorlar kendini. İlim için ne kadar küçük olursa olsun, her olay bir önem taşır. İşte size, pek basit gözüktüğü halde, birçok sosyal olaya aydınlık getirebilecek olan birkaç örnek : ailenin kuruluşuyla veraset düzeni arasında çok sıkı bir bağ vardır : malın tümüyle varis seçilen evlâda geçmesi veya çocuklar arasında eşit olarak payedilmesi bir tesadüf değildir. Bu iki geçiş tarzı birbirinden çok farklı iki aile tipine aittir. Yine bir toplumun ceza üzerine olan düşüncelerini incelemek isteyen biri için, o toplumun hapishane rejimi çok ilgi çekicidir.

Olayların tam bir açıklamasını yapmadan, onları tasvir etmeğe kalkın tarihçinin tersine, sosyolog aklı doyuran bir izah tarzı getirmeğe çalışır. Olaylar arasında basit öncelik sonralık bağları değil, anlaşılır münasebetler bulmak ister. Sosyal olayların nasıl meydana geldiklerini, hangi kuvvetlerin eseri olduklarını gösterir. Dolayısıyla bazı sözde sosyologların yaptığı gibi çok genel ve uzak olan sebepleri sıralamakla yetinmez sosyoloji, bunlar yetersiz ve olaylarla doğrudan doğruya ilgisi olmayan sebeplerdir. "Nevi şahsına münhasır" dır sosyal olayların, onun için ancak yine sosyal olan sebeplerle açıklanabilirler. Sosyolojik açıklamada bir

sosyal olaydan bir başka sosyal olaya varılır. Yalnız sosyal olaylar arasında bağ kurulur. Böylelikle sosyolojik açıklamada müesseselerin nasıl birbirlerini doğurdukları gösterilir. (Meselâ atalar ruhu inancı, ölü merasimlerinden doğmuştur.) Veya sosyal olayların nasıl birbirleriyle kaynaştıkları anlatılır. (Meselâ Tanrıya kurban vermek gibi çok yaygın bir kavram, bazı kurban adetleriyle, bazı efsanevî inançların kaynaşmasından doğmuştur.) Bazan sosyal yapıdaki olaylar kendiliklerinden birbirlerine zincirlenirler. (Şehirlerin ortaya çıkması, köylerden şehirlere, tarım bölgelerinden endüstri bölgelerine olan göçle, sömürgeleşme hareketleriyle, ulaşım vasıtalarının durumu ile açıklanabilir.) Bazan da belli müesseseleri anlamak için belli toplum tiplerini dikkate almak gerekir. (Meselâ şehirler belli mülkiyet, belli inanç vs. şekilleri yaratırlar.)

Peki ama sosyal olaylar, nasıl oluyor da böyle birbirlerini yaratabiliyorlar? Biz bir müessese gelişir, bir başka müessese olur veya iki müessese birleşip yeni bir müessese meydana getirir dediğimiz zaman müesseseleri kendiliklerinden esrarlı bir hareket gücüne sahip bağımsız realiteler olarak kabul etmiyoruz. Sosyal davranışları gurupların şekline bağladığımızda da, fertlerin coğrafî dağılımının sosyal hayatı doğrudan doğruya ve vasıtasız olarak etkilediğine inanmıyoruz. Müesseseler, toplumun onlar hakkındaki tasavvurları ölçüsünde yaşarlar. Bütün güçlerini konusu oldukları duygulardan alırlar. Müesseseler güçlüyseler, saygı görüyorlarsa, bunu duyguların canlılığına borçludurlar. Çökmeğe yüz tutmuşlarsa şuurlardaki eski otoritelerini kaybettiler demektir. Sosyal stürüktürlerdeki değişiklikler de, müesseselerin konusu oldukları duygu ve eğilimleri değiştirdikleri için, dolaylı olarak müesseseleri etkilemiş olurlar. Meselâ şehirlerin ortaya çıkması patriyarkal (ataerkil) aile rejimini ön plâna çıkarır, çünkü aile hayatını meydana getiren duygu ve düşünceler, şehir geliştikçe ister istemez değişir. Demek sosyal olaylar bütün güçlerini fikirlerden alıyorlar. Ahlâk kurallarını koyan da, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yürüten de fikirdir. Hatta müesseselerdeki her değişikliğin, fikirlerdeki bir değişiklik olduğu bile söylenebilir: Ceza rejimi her geçen gün bir parça daha yumuşuyor, neden? Suçluya duyulan kollektif acıma duyguları, cezayı isteyen kollektif duygularla mücadele ediyor da ondan. Herşey efkâr-ı umumiyyede cereyan ediyor, efkâr-ı umumiyyede yani kollektif tasavvurlar sisteminde. Tasavvur oldukları veya tasavvurlar üzerinde bir rol oynadıkları için sosyal olaylar birer sebebdirdirler. Sosyal hayatın temeli bir tasavvurlar bütünüdür.

Demek bu mânada sosyolojinin bir psikoloji olduğu söylenebilir. Yalnız hemen ilâve edelim: bu psikoloji fert psikolojisinden çok farklı bir

psikolojidir. Birincinin konusu olan tasavvurlarla ikincinin konusu olan tasavvurlar arasında çok büyük bir fark vardır. Zaten bunun böyle olduğu sosyal olayın özellikleri sayılırken de ortaya çıkmıştı : bu kadar farklı özellikleri olan olayların aynı cinsden sayılması imkânsızdır. Bilinçlerde ferdi tasavvurların yanında, onlardan yüzde yüz farklı olan kolektif tasavvurlar vardır. Toplumu yapan fertler olduğuna göre, kolektif tasavvurlar da bir gurubu meydana getiren tek tek fert bilinçlerinin birbirleri üzerindeki karşılıklı etki tarzlarından doğarlar. Bu karşılıklı etkiler sonucunda yeni psöşik olaylar doğar, kendi kendine gelişen, değişen ve tamamı belli bir sistem meydana getiren olaylar. Kolektif tasavvurlar ferdi tasavvurlardan yalnız unsurları yönünden ayrılmazlar, aslında inceledikleri konu da bambaşkadır. Gerçekten de kolektif tasavvurların dile getirdikleri şey : toplumdur; fert şuurunun ifadelendirdiği olaylarsa daima uzaktan veya yakından organizmayla ilgilidir. Kolektif tasavvurlar belli bir dereceye kadar hep sosyal bir gurubun durumunu anlatırlar. Gurubun şu andaki yapısı nedir, olaylar karşısında nasıl bir tavır takınıyor, kendi hakkında, çıkarları hakkında nasıl bir fikre sahip? Kolektif tasavvurlar bütün bu sorulara tercüman olur (veya felsefe diliyle söylersek, onları "senbolize ederler"). Demek toplumun psöşik hayatı, ferdin psöşik hayatından çok başka bir yapıdadır.

Yalnız yanlış anlaşılmasın: bu iki cins bilinç arasında bir kopuş yoktur. Toplumu meydana getiren bilinçler, toplum içinde yeni realiteler ortaya çıkaracak şekilde bir araya gelmişlerdir. Fert şuurundaki olaylardan kolektif tasavvurlara geçiş bir yığın aracı basamak vasıtasıyla olur. Bu aracı basamaklardan bir kısmını kolayca bulabiliriz. : sari taklit olaylarında, yığınların hareketlerinde, kolektif sanrılarda fertten topluma ne zaman geçildiği hissedilmez bile. Bazan da tersine : sosyal olan şey, ferdi oluverir. Fertlerin şuurundadır sosyal, ama her şuurda onun ancak bir kısmı vardır ve onu kabul eden bütün özel şuurlarda bir parça değişikliğe uğrar. Ana dilini herkes bir türlü konuşur; her yazarın sonunda kelimeleri kendine göre bir diziş tarzı ortaya çıkar, kendine göre sevdiği kelimeler olur. Ahlâkı herkes bir türlü anlar, herkesin kendine göre bir ahlâklılığı vardır. Kendi eğilimlerimize göre Tanrıya yalvarır, dua ederiz. Bütün bu olayları anlamak için yalnız ferdi olaylara başvurmak yetmez. Tersine sosyal olaylardan hareket edersek, onları açıklamamız kabil olur. Bir fert dininden meselâ fert totemizminden bir örnek alalım: bir bakıma bu olaylar da sosyaldır, ve müesseseleri meydana getirirler. Bazı kabilelerde her ferdin bir totemi olduğuna inanılır; Roma'da her vatandaşın bir genius'u, katoliklikte de her müminin bir azizi vardır:

Ne var ki mesele sanıldığı kadar basit değildir: bütün bu olaylar sosyal bir müessesenin fertlerin şuuruna aksederek, orada biçim değiştirmesinden doğmuştur. Her savaştının klan toteminden başka bir de kendi totemi varsa, biri kendini kertenkele ile akraba, öteki kendini karga soyundan sanıyorsa, bu her ferdin kendi totemini, klânının totemine benzer olarak seçmesinden ileri gelir.

Artık kolektif tasavvurlar kelimesinden neyi anladığımız, sosyal olaylar fert şuurundaki olaylardan tamamen farklı şuur olaylarıdır dedğimiz zaman ne demek istediğimiz herhalde biliniyor. Sosyal olaylar arasında ne çeşitten münasebetler olduğunu da gördük. Şimdi sıra yukarıda sosyolojik açıklamadan söz ederken verdiğimiz formülü açmağa geldi: demiştik ki sosyolojik açıklamada bir sosyal olaydan bir başka sosyal olaya varılır. Bu ne demek? Az önce söylediklerimizden, sosyal fenomenlerin iki büyük guruba ayrılabilceği sonucunu çıkarabiliriz: bir, sosyal yapıdaki olaylar, yani gurupların şekli, bu gurupları meydana getiren olayların diziliş şekli vardır; bir de kolektif tasavvurlar (yani müesseseler). Bu noktayı belirttikten sonra sosyolojideki bütün açıklamaların şu üç şekilden birine girebileceği söylenebilir : sosyolojik açıklamada,

I — ya kolektif bir tasavvur bir başka kolektif tasavvura (meselâ tarafların uyuşması kan gütmeye) bağlanır.

II — ya kolektif bir tasavvurun sebebi sosyal yapıdaki bir olaya bağlanır. (meselâ mülkiyet sistemimizin büyük bir kısmını kucaklayan şehir hukukunun doğması için, önce şehirlerin doğması lâzımdır.)

III — ya da sosyal yapıdaki olaylar onları belirlemiş olan kolektif tasavvurlarla açıklanır. (Meselâ İbranilerin, Arapların, Müslümanların göç hareketlerinde bazı efsanevi kavramların rolü olmuştur veya köylülerin şehirlere göçü olayında şehrin büyüleyici tesirinin rolü vardır.)

Bu çeşit açıklamaların insanı, bir çenber içine hapsettiği zannedilebilir. Gerçekten de açıklamalarımızda gurupların yapısı kolektif tasavvurların kâh sebebi, kâh sonucu gibi ele alınmaktadır. Fakat gerçekte de var olan bu çenber açıklayacağımız şeyi açıklanmış gibi göstermeyi icap ettirmez. Olayların kendileri de böyle bir çenber içindedirler. Düşünceler mi toplumları yaratır, yoksa toplumlar meydana geldikten sonra mı kolektif düşünceler doğar gibi bir tartışmaya girmek yersizdir. Bu olaylar birbirlerinden ayrılamazlar, aralarında ne mantık, ne de tarih bakımından bir öncelik-sonralık münasebeti yoktur.

Bazan materyalist olmakla itham olunur sosyolojik açıklama. Ama görüldüğü gibi onun materyalizmle falan alakası yoktur. Evvelâ ister

materyalist olsun, ister olmasın, sosyolojik açıklamanın metafizikle hiçbir ilgisi mevcut değildir. Üstelik bu tip açıklama sosyal hayatın psikik yönüne, kollektif duygu ve inançlara da büyük bir önem verir. Öte yandan ideolojinin düştüğü hatalara da düşmez. Kollektif tasavvurlar bir iç diyalekteğe uygun olarak gittikçe arınmaz, gittikçe akıldaki bir ideale yaklaşmazlar. Ailenin şekli veya ceza hukuku değiştiyse, bunun sebebi başlangıçtaki hatalarını kendiliğinden düzelten bir düşüncenin rasyonel ilerlemesi değildir. Kollektivitenin duygu ve düşünceleri bu duygu ve düşüncelerin bağlı olduğu sosyal durumlar değiştikçe değişir. Meselâ çok tanrıçılıktan tek tanrıçılığa geçiş bir ilerlemedir, çünkü tek tanrıçılık daha doğru, daha akla yakındır demek bu sosyal değişikliği açıklamak demek değildir. Çünkü zaten mesele dinin neden daha doğru, daha akla yakın hale geldiğini yani gerçekleşmesini sağlayan sebepleri bulmaktır. Sosyal olaylar da, tabiatın diğer olayları gibi kendiliklerinden hareket etmezler. Sosyal bir olayın sebebi daima bu olayın dışında aranmalıdır. Yani sosyoloğun görevi geçmişi damgalayan, geleceği önceden kestirmemizi sağlayan genel bir ilerleme kanununu bulmak değildir. Sosyal olaylar için bütün dünyayı kucaklayan bir tek kanun olamaz. Kimi çok genel, kimi daha az genel olan bir yığın kanun vardır. Bütün ilimlerde olduğu gibi sosyolojide de açıklama parça parça kanunların keşfedilmesi yani belli olayların belli münasebetlere göre birbirlerine bağlanmasıyla olur.

II — SOSYOLOJİNİN METODU

Sosyoloji literatüründe, sosyolojide metod hakkında pek çok deneme vardır. Genellikle bu denemeler toplum, Devlet vs. üzerine felsefi görüşlerle doludur. Konusu doğrudan doğruya sosyolojinin metodu olan ilk eserler Comte ile Stuart Mill'in eserleridir. Ama bu iki filozofun metodolojik gözlemleri, bütün önemlerine rağmen, kurmak istedikleri ilim gibi çok genelde kalmışlardır. Daha yakın bir tarihte Durkheim, sosyal olaylar incelenirken nasıl bir metoda başvurulması gerektiğini belirtmeğe çalışmıştır.

Şüphesiz sosyoloji metodunun kurallarını bir defada ve bütünü ile formüle etmek imkânı yoktur. Çünkü ilimle metod birbirilerinden ayrılamazlar. İlim geliştikçe metodu da gelişir, dallanır budaklanır. Bizim amacımız, bugüne kadar yerleşmiş olan ilmi usûllerden bazılarının incelenmesini yapmaktan ibaret.

Metod Nedir?

Bütün ilimler gibi sosyoloji de, bir konuyu incelemeğe tarifile başlanmalıdır. Önce neden bahsedildiğini bilmek için araştırma alanını işaret

etmek ve sınırlamak lâzımdır. Bunlar ilk tariflerdir, dolayısıyla geçicidirler. Tabiatıyla incelenecek olayların özünü ifade etmezler, etmek zorunda da değildirlir. Onlardan beklenen konuyu açık seçik olarak göstermeleridir, o kadar. Olayların ne derece dışında kalırlarsa kalsınlar, bu ilk tarifler olmadan araştırmaya başlanamaz. Aksi takdirde her ilim içinden çıkılmaz karışıklıklarla karşılaşır, birtakım hatalara düşebilir. Tarifler olmazsa sosyolog, çalışması boyunca aynı kelimeye çeşitli anlamlar verebilir. Veya bunun gibi büyük hatalar işleyebilir: meselâ aile teorisinde birçok yazar aynı şeyi ifade etmek için, —aralarında hiçbir fark yokmuş gibi— kâh kabile, kâh köy, kâh klan kelimesini kullanırlar. Zaten tarif olmadan bilginler de aralarında anlaşamaz, aynı şeyi tartışıyoruz diye başka başka şeylerden söz edebilirler. Aile ve evlilik bahsindeki tartışmaların büyük çoğunluğu, hep tarif yapılmamasından doğmaktadır; meselâ birinin monogami dediğine öbürleri başka birşey demekte, bir kısmı monogami olayının kendisini, monogamiyi zorunlu kılan hukukî rejimle karıştırmaktadır; aslında birbirinden çok farklı olan bu iki olay dizisini ayrı ayrı inceleyenler de vardır.

İlk tariflerin sunî olması tabiidir. Bu tariflerde önceden aralarında büyük benzerlikler görülen olaylar seçilerek, bir araya getirilir. Fakat bu bir araya getiriş a priori olarak yapılmaz, bir hazırlık çalışmasının, ortak yönleri bulunan olayların çabucak gözden geçirilmesinin sonucudur. İlk tarifden beklenen şey, herkesin malî olan kavramların yerine ilk ilmi kavramı geçirmesidir. Gerçekten de, herşeyden önce yaygın peşin hükümlerden kurtulmak gerekir. Bu peşin hükümler bütün diğer ilimlerden çok sosyolojide tehlikelidirler. Adet olmuş bir sınıflamayı, hiç incelemeden ilmi bir tarif diye kabullenmemek lâzımdır. Bugün sosyal ilimlerde kullanıldığı halde akılla ve olaylarla uyuşmayan nice kavram vardır. Bunlar rasyonel bir terminolojiden mutlak surette atılmalıdırlar. Meselâ paganizm ve fetişizm ismi olan, cismi olmayan iki kavramdır. Bazı defalar da, ciddi bir araştırma insanı herkesin ayrı saydığı şeyleri birleştirmeğe, veya tersine, birleştirdiklerini ayırmağa sevkeder. Meselâ dinler ilmi ikisi de tabu olduğu için, kutsal olan ve olmayan tabuları, aynı cinsden sayar. Tersine ölü merasimleriyle, atalar dinini ihtimamla ayırır birbirinden.

Olayların objektif özellikleri seçildiği ölçüde, tarifler de doğru ve pozitif olacaktır. Objektif özellik ne demek? Sosyal bir olayın kendiliğinden sahip olduğu özellik, bizim şahsî duygu ve düşüncelerimize bağımlı olmayan özellik demek. Meselâ kurban merasimini bizim bu merasim hakkındaki yalan yanlış fikrimizle değil, onun bizim dışımızda gösterdi-

ği özellikleriyle tarif etmeliyiz. Sosyal ve dinî bir olaydır kurban merasimi, bizim dışımızdadır, bizden bağımsızdır. Tarif bu şekilde anlaşılırsa, araştırmada önemli bir duraktır. İncelenecek sosyal olayı tarif ederken kullanılan bu özellikler, dış özellikler de olsalar, çalışmanın sonunda ortaya çıkacak olan gerçek özelliklerle pekâlâ uyuşabilirler. İsbetli tarifler bizi önemli buluşlara götürebilir. Meselâ suçu kişilerin haklarına bir tecavüz olarak tarif edersek bu tarifin içine, yalnız bugün suç olarak kabul edilen insan öldürme, hırsızlık vs. gibi davranışlar girer. Halbuki suç, kolektivitenin teşkilâtı bir tepkisini uyandıran fiillerdir denirse, bu tarif suçun ilk şekillerini, din kurallarına yan çizilmesini, meselâ tabuyu da kucaklar.

Nihayet hazırlık mahiyetindeki bu tarifler ilim yönünden de bir garantidirler. Bir kere ortaya konduktan sonra, sosyologu bağlarlar, onun bütün davranışlarını, aydınlatır, tenkidi ve tartışmayı mümkün kılarlar. Çünkü iyi seçilmiş bir olaylar bütünü ancak bu tarifler sayesinde araştırmaya açılır ve teker teker açıklanır. Demek artık yazarın keyfine göre bir konudan öbürüne geçtiği, delillerini en farklı olaylar kategorisinden seçtiği çalışmalara son veriliyor. Bir nokta daha var : tarif sayesinde en mükemmel sosyoloji çalışmalarında —meselâ Frazer'in totemizm üzerine olan çalışmasında— bile raslanan bir kusur ortadan kaldırılıyor: tariflerle yalnız tezimizi doğrulayan değil, doğrulamayan olaylar da göz önünde tutulmuş oluyor. Genel olarak bir teorinin içine onunla ilgili bütün olaylar toplanmamaktadır. Toplanan olaylar sadece birbirine kolaylıkla bağlananlardır. Oysa başlangıçta iyi tarifler olursa, aynı cinsden olan bütün olaylar araştırmacının karşısına dikilir ve kendilerini ona zorla kabul ettirirler. Bu suretle de yalnız uyuşmaların değil, farkların da ortaya konması sağlanmış olur.

Olayların Gözlenmesi

Görüldüğü gibi, tarifin yapılabilmesi için önce olayların genel olarak gözden geçirilmesi, bir nevi geçici gözlemde bulunulması gerekiyor. Geçici gözlemden sonra sıra metodik gözlemden yani adı geçen olayları meydana çıkaran gözlemden bahsetmeğe geldi. İlk bakışta sanılabileceği gibi sosyal olayların gözlenmesi sadece anlatılmak suretiyle yapılmaz. Sosyoloji olayları tasvir etmekten çok, onları yapmak, inşa etmek zordur. Öbür ilimlerde olduğu gibi sosyolojide de —tabiri yerindeyse— fotoğrafı çekilecek hazır olaylar yoktur. İlimde her gözlem, metodlu olarak seçilmiş, diğer olaylardan ayrılmış yani soyutlanmış olaylar üzerinde

yapılır. Hiçbir olay —bilhassa sosyalse— bir defada bütün teferruatı, bütün münasebetleriyle tetkik edilemez. Sosyal olaylar gayet karmaşık oldukları için soyutlamalara başvurmak, güçlükleri parçalara ayırıp çözümlenmek lâzımdır. Ama olayları soyutlayan sosyolojik gözlem, onları yeniden kurmak hususunda da aynı derecede titiz, aynı derecede dikkatlidir. Sosyal olayları belgelerden çıkarmak, ayırmak çok zordur. Hele onları incelemek, bazı durumlarda yaklaşık ölçülerini vermek büsbütün zordur. Bunun için özel olarak hazırlanmış, sağlam gözlem usullerine ihtiyaç vardır, yani alışılmış dille söylersek kritik metodlara muhtacız. Tabiidir ki sosyolojinin gözlediği konu değıştikçe metodların kullanılması da değışecektir. Bir din töreni incelenirken başka yollar izlenir, bir şehrin kuruluşu incelenirken başka yollar. Ama yine de çalışmanın özü, metodu hiç değışmez. Kullanılan kritik metodlar uygulandıkları belgelerin niteliğine göre sınıflanabilirler: bu belgelerin bir kısmı —çok yeni, çok modern olan— istatistik belgelerdir, bir kısmı ise tarih belgeleridir. Her iki tür belgenin kullanılmasından doğan çeşitli meseleler, birbirlerinden oldukça farklı olmalarına rağmen yine de benzeşirler.

İstatistiğe dayanan her çalışmada, kullanılan verilere nasıl ulaşıldığı, mutlaka teker teker gösterilmelidir. Çünkü günümüzdeki hukukî, iktisadî, demografik istatistiklerin hepsinde, belgeler sıkı bir tenkit süzgecinden geçirilmeğe ihtiyaç gösteriyorlar. En emin belge olması gereken resmî belgelere bakın : onlar dahi bütün teferruatlarıyla gözden geçirilmeli, hangi esaslara dayanılarak hazırlandıkları aydınlığa kavuşturulmalıdır. Başından ihtiyatlı davranılmaz ise, sonra hatalı verilere ulaşma tehlikesiyle karşılaşılır. Meselâ İngilteredeki intihar istatistiklerini kullanmak imkânsızdır. Çünkü İngilizler kanunların sertliğinden kaçmak maksadıyla, intiharları delilik sonucu ölüm olarak gösterirler. Bu durumda istatistik temelinden sakatlanmıştır. Sonra çeşitli yerlerden alınan verileri kıyaslanabilir olaylar haline getirmeğe dikkat etmelidir. Böyle yapılmadığı için, meselâ ahlâk sosyolojisindeki birçok çalışma büyük yanlışlarla dolmuştur. Çeşitli Avrupa istatistiklerinde hiç de aynı şeyi ifade etmeyen sayılar karşılaştırılmıştır. İstatistikler kodlar üzerine kurulur, oysa bu kodların ne sınıflamaları, ne nomanklatürleri birbirine uymaz. Meselâ İngiliz kanunu ihtiyatsızlıktan adam öldürme ile, kasdî adam öldürme arasında bir ayırım yapmamaktadır. İlimdeki her gözlem gibi, istatistik gözlem de mümkün olduğu kadar kesin, mümkün olduğu kadar teferruatlı olmağa çalışmalıdır. Genel bir gözlem yerini daha kesin bir gözleme bırakınca, olayların özelliği değışivermektedir çok defa. Meselâ ilçelerdeki intiharları gösteren bir Fransa haritası, illerdeki intiharları gösteren bir Fransa haritasından çok başka sonuçlara götürecektir bizi.

Tarih ve etnografya belgelerine gelince, sosyoloji genellikle "tarihî tenkit" yollarını benimsemelidir. Gerçek olmayan bilgileri kullanamaz sosyoloji, onun için kullandığı bilgilerin doğruluğunu ispat etmek zorundadır. Tenkit yollarını kullanmak çok lüzumludur, birçok sosyolog bu yolları ihmal ettikleri için kınanmışlardır. Bir seyyahla bir etnologun bilgilerini bir tutmak tabii ki doğru değildir. Kaynakları bilen, onları ciddi bir tenkitten geçiren sosyolog, toplum hayatının en basit biçimleri hakkındaki teorisine sağlam bir temel hazırlamış demektir. Kaldı ki ilerleyen tarih ve etnografya da bulduğu kesin bilgiler sayesinde çalışmalarını kolaylaştıracaktır. Sosyoloji bu iki ilim dalının ilerlemelerinden çok şey bekliyor. Sosyolog da tarihçi kadar tenkitçi olmalıdır. Ama madem ki o, olayları ayrı bir açıdan, başka amaçlarla ele alıyor, öyleyse tenkidini de başka ilkelere dayanarak yürütmelidir. Evvelâ sosyolog mümkün olduğu ölçüde sosyal olayları gözlemelidir; tarih ilimlerinde bu cins çalışmaların ne kadar yeni olduğu malûm (meselâ bir Fransanın dahi ekonomik teşkilâtı hakkında öyle çok sayıda, iyi tarihler yok). Sonra sosyoloji olaylardan halledilmesi imkânsız sorulara cevap istemez. Zaten bu sorular cevaplandırılırsalar da, meselelere büyük bir aydınlık gelmiş olmayacaktır. Meselâ elde kesin belgeler olmadığı zaman Rig-Veda'nın tam yazılış tarihi bilinmeden kalabilir. Bu tarihi bilmemiz hem imkânsızdır, hem bilsek de pek değişen bir şey olmayacaktır. Sosyolojide bir olayın kullanılması için, o olayın tarihinin bilinmesi şart değildir. Ondan önce, onunla beraber, onun sonucu olan olaylar, yani onu çevreleyen sosyal bütün bilinsin, kâfi. Sonra sosyolog her olayın en ince teferruatını aramaz. Büyük adamların, hükümdarların hayat hikâyelerinden sonra, tarihçiler, şimdi de kollektif biyografyalar yapıyorlar. Büyük veya küçük her gurubun adet ve inançları arasındaki ufak farklara eğiliyor, medeniyetleri birbirinden ayıran, değişik kılan şeyler nelerdir, onları araştırıyorlar. Ve zannediyorlar ki meselâ Veda dinini tetkik etmek yalnız sanskritçilerin işidir. Sosyolog, tersine sosyal olaylarda hem genel, hem de karakteristik olan şeyleri arar. Sosyolog için iyi yürütülmüş bir gözlem belli bir sonuca varmalı, gözlenen olayı ona uygun bir ifadeye kavuşturmalıdır. Sosyal bir olayı kullanmak için, bir tarihi, bir dili, bir medeniyeti bütünüyle bilmek hiç gerekli değildir. Bu olayla ilgili kesin fakat sınırlı bilgi, onun kurulacak olan sosyolojik sistemde yer alması için yeterlidir. Birçok durumlarda sosyolog hala son kaynaklara kadar çıkmak zorunda kalıyor; kusur tabii ki, olaylarda değil, bu olayları incelemesini bilemeyen tarihçilerde. Sosyoloji emin, tarafsız ve bu cins olaylarla ilgilenen her insanın kullanabileceği gözlemler istiyor. Sosyal olayların teferruatının da sonu gelmez, kucakladığı çevrenin de. Kimse

onların bütününe bilemeyecektir. Tarih hep olayların tasvirini yapacak, hep aralarındaki ufak farkları gösterecek, onları mekâna ve zamana yerleştirecektir. Oysa ki sosyolojide ihtimamla yürütülmüş bir gözlemin, bütünlüğü içinde ele alınan, incelenen bir olayın, bir tıp gözlemi veya başarılı bir laboratuvar deneyi gibi tarihi yoktur. İlmî olarak tasvir edilen sosyal olay, artık ilmin bir parçası olmuş, şu veya bu ülkeye, falan veya filân zamana ait olmaktan çıkmıştır. Demek ilmî gözlem sosyal olayı zamanın ve mekânın dışına çıkarmaktadır.

Olayların Sistemleştirilmesi

Diğer ilimler gibi sosyoloji de yalnız kavramlar üzerinde durup, olayları sıralamakla yetinmez; onları rasyonel bir sistem haline getirmeye de çalışır. Bunun için aralarındaki münasebetleri tayin etmeye gayret eder. Şimdi bu münasebetlerin hangi yollardan tayin edildiğini belirtelim: Bazan — ama nadiren —, olaylar arasındaki münasebetler kendiliğinden kuruluverir. Gerçekten de her ilimde olduğu gibi, sosyolojide de bazı tipik olayların iyi bir incelemesi yapıldıktan sonra ortaya kesin münasebetler çıkabilir. Nitekim Fison ile Howitt'in Avusturalya kabilelerinin aile sistemi ve egzogamik sınıflarını açıklarlarken ailenin ilkel biçimi üzerine getirdikleri aydınlık da böyle bir olay sonucudur. Fakat genel olarak yalnız başına gözlem bizi böyle münasebetlere ulaştırmamaktadır. O halde olaylar arasındaki münasebetlerin ortaya çıkarılmasında birtakım özel metodların kullanılması gerekmektedir. Sosyolojide deneyleme mümkün değildir: işte öbür ilimler bu noktada sosyolojiden üstün durumdadırlar. Tipik sosyal olayları istediğimiz an yaratıp, sonra da incelemek imkânına sahip değiliz. O halde geriye çeşitli toplumdaki aynı kategoriye giren sosyal olayları karşılaştırarak bu olayların özünü bulmak kalıyor. Sosyolojide iyi yapılmış bir karşılaştırmadan deneyleme sonuçlarına eş-değerde sonuçlar alınabilir. Bu yol hemen hemen zoologistlerin ve bilhassa Darwin'in izlediği yoldur. Darwin de — bir istisna hariç — deney yapamıyor, bir çok neveleri yaratamıyordu. Menşeyini bildiği neveleri kucaklayan bir genel olaylar tablosu yaptı, varsayımlarını bu olayların metodlu karşılaştırması üzerine kurdu. Morgan, aynı yolu sosyolojide izledi. Kuzey Amerika'daki İrokualarda, Havailerde, ve Fijienlerde aynı aile sistemini bulduktan sonra ana-soyuna dayanan klân varsayımını ortaya attı. Zaten sosyal olaylarda karşılaştırmayı gerçek bilginler yürütüyorsa, çok iyi sonuçlar alınabiliyor. İngiliz antropoloji okulunun çalışmalarında olduğu gibi, karşılaştırma bazan teorik yünden büyük katkılarda bulunmuyor ama, hiç değilse çok sayıdaki olaylar arasında bir sınıflama yapma imkânını veriyor.

Karşılaştırma daima daha kesin hale getirilmeğe çalışılır, çalışılmadığıdır da. Bazı yazarlar, meselâ Tylor, evlilik, Steinmetz ceza konusunda istatistik bir metod kullanılmasını teklif etmiş ve bizzat kullanmışlardır da. İstatistikte gözlenen olaylar arasındaki uygunluk ve farklar sayılarla ifade edilir. Ne yazık ki, bu metodun sonuçları doyurucu olmaktan uzaktır. Çünkü istatistiklerde çok değişik toplumlardan alınan ve eşdeğerde olmayan birçok belgeden toplanmış olaylar kullanılır. Yâni deneylerin, derlenen olayların sayısına lüzumundan fazla bağlanılır. Bu deneylerin niteliğine, kesinlik derecesine, ispat değerine, olayların karşılaştırılabilirliğine yeteri kadar önem verilmez. Bize öyle geliyor ki böylesine kesinlik iddialarını bırakıp, daha basit ama daha ciddi olan karşılaştırmalara itibar etmek yerinde olur. İlk yapılacak şey, hepsi aynı cins olan, yâni çalışmamızın başında verilen tarife giren olayları bir araya getirmektir. Meselâ klândaki aile söz konusu ise, yalnız klânla ilgili olaylar toplanmalı, çok defa klânla karıştırılan kabile veya mahallî gurupla ilgili etnografik bilgiler bir kenara bırakılmalıdır. İkinci olarak bu şekilde bir araya getirilen olaylar, ihtimamla düzenlenmiş diziler haline getirilmelidir. Yâni olayların aldıkları çeşitli biçimler, önceden tayin edilmiş bir düzene uygun olarak sıraya konmalıdır. Bu sıra basitten karmaşığa veya tersi suretinde olabileceği gibi, herhangi bir değişkenlik sırasına göre de olabilir. Meselâ babaerki aile teorisinde İbrani ailesini, Yunan ailesinin, Yunan ailesini de Roma ailesinin altına koymak gerekir. Üçüncü olarak bu dizi örnek alınıp başka sosyal olayların meydana getirdiği başka diziler meydana getirilir. Varsayımlar işte bu çeşitli diziler arasında göze çarpan münasebetlerden çıkarılır. Meselâ babaerki ailenin gelişmesini, sitenin gelişmesine bağlamak mümkündür: İbranilerden Yunanlılara, Yunanlılardan Romalıya gelindikçe (hattâ Roma hukukunda) sitenin gelişmesi ile beraber babanın iktidarında da bir gelişme görülür.

Sosyolojideki Varsayımlar İlmîdir

Belli bir mesele için, varsayımlar bu yoldan kurulur, sonra iyi gözlenmiş olaylar yardımıyla gerçekleşirler. Tabiatıyla bu varsayımların hepsi doğru değildir. Bugün bize doğru gibi gelen nice varsayım, günün birinde bir kenara bırakılacaktır. Ne var ki, varsayımların mutlak olarak doğru olmamaları, ilmî varsayım özelliklerini taşımalarına mâni değildir. Evvelâ bu varsayımlar açıklayıcıdır, olayların niçin ve nasıl olduğunu söylerler. Meselâ yurttaş sorumluluğu gibi hukukî bir kural, klâsikleşmiş "kanun koyucunun iradesi" veya akla uygun olarak bu kuru-

mu yaratmış olan insan tabiatının genel vasıflarıyla değil, sorumluluk sisteminin geçirdiği evrimle açıklanır. İkinci olarak varsayımların zorunlu ve dolayısıyla bütün tüme varımlarda olduğu gibi genel olma özelliği söylenebilir. Böyle olması bazı durumlarda önceden görmeyi de sağlamaktadır. Meselâ büyük dinlerin dua merasimleri gittikçe azalmakta, gittikçe maddî özelliklerini kaybetmektedir. Bu durum bir kanun olarak bile ileriye sürülebilir. Üçüncü olarak — bizce en önemli nokta budur— sosyolojideki varsayımlar geniş ölçüde tahkik ve tenkit edilebilirler. Gerçek bir sosyoloji çalışmasında ele alınan her nokta ayrı ayrı eleştirilebilir. Sosyoloji başkadır, o elle tutulmaz, darmadağınık olaylar, o düşünce ve kelimeler fantasmagorisi başka. Halk bunları sosyoloji sanır ama onlarda ne aydınlık bir düşünce, ne tutarlı bir sistem, ne olayların metodlu bir incelemesini bulabilirsiniz. Varsayım belli bir tartışmanın konusu haline gelir. Metoda, başlangıçtaki tarife, ileri sürülen olaylara, kabul edilen karşılaştırmalara itiraz edebilir, onları düzeltebilirsiniz; bu sayede ilim ilerleyebilir hep.

Burada bir itirazı önlememiz lâzım : sosyoloji kurulmadan önce bütün sosyal olayların bir listesini yapsın diyenler çıkabilir. Meselâ aile üzerinde çalışan bir nazariyeciden, konusu ile ilgili etnografik, istatistik, tarihî belgelerin hepsini elden geçirmiş olması istenecektir. Sosyolojide bu gibi eğilimlerden kaçınmak gerek. Olaylar karşısında fazla atak olmak, fazla çekingen olmak kadar tehlikelidir; ne tecrübeyi bir kenara atmalı, ne acele genellemelere gitmeli. Evet ilmin kucakladığı olaylar halkası gittikçe genişliyor ama ilmin bütün olayların tam bir listesini çıkarması beklenemez, zaten böyle birşey imkânsızdır da. Bioloji âlimi, sindirim teorilerini kurmak için tüm sindirim olaylarının bütün hayvan türlerinde incelenmiş olmasını mı bekledi? Sosyolog da öyle yapmalı. Onun da belli bir kategoriye giren sosyal olayların teorisini kurmak için bütün o olayları teferruatı ile bilmesi şart değildir. Hemen işe koyulmalıdır. Geçici fakat itina ile sıralanmış ve belirlenmiş olan bilgilerden geçici varsayımlar çıkartılabilir. Yapılan genelleme, ileri sürülen sistemler, açıklanan olaylarla aynı türden olan bütün olaylar için (bu olaylar ister bilinsin, ister bilinmesin) geçerlidir. Yeni yeni olaylar bilgi alanına girdikçe, hergün bir parça daha kesinleşen ilim bilinen olayların bilinmeyen yanlarını keşfettikçe teorilerde de düzeltmeler yapılır, olur biter. Olayların bu gittikçe kesinleşen değerlendirilmeleri dışında, cedelci tartışmalarla, bilgiç ansiklopedilere yer vardır. Her ikisi de gerçek bir değerden mahrumdur bunların. Çünkü olaylara hiçbir aydınlık getirmezler. Tüme - varım çalışması bir metoda göre yapılmışsa, sosyolo-

gun vardığı sonuçlar mutlaka bir gerçeği yansıtacaktır. Varsayımlar olayları dile getirirler, dolayısıyla hepsinde bir hakikat payı vardır. İlim, bu varsayımları tamamlayabilir, düzeltebilir, değiştirebilir ama onları kullanmaktan hiçbir zaman vazgeçemez.

III — SOSYOLOJİNİN BÖLÜMLERİ

Sosyoloji bir ilim olmak iddiasında. Şimdiye kadar kurulmuş olan ilim geleneğine, o da bağlanmak istiyor. Ama yine de mevcut sınıflamalar karşısında hür bir tutumu var. Sosyoloji, çalışmasını şimdiye kadar yapılan çalışmalardan çok değişik bir biçimde yürütebilir.

Evvelâ sosyoloji bugüne kadar, bazı sosyal olmayan ilimlerin incelediği problemleri benimsemektedir. Bu ilimleri parçalamakta, onların gerçek konularını kendilerine bırakmakta, yüzde yüz sosyal olayları kendine ayırmaktadır. Meselâ, coğrafya bugüne kadar sınır meselelerini, ulaşım yollarını, sosyal yoğunluğu inceliyordu. Oysa bunlar coğrafya meseleleri değil sosyoloji meseleleri. Çünkü bu olaylar tabiatla değil, toplumların niteliğiyle ilgili. Yine sosyoloji suç antropolojisinin bulunduğu bazı sonuçları kendisine mal etmiştir. Bunlar bedenle ilgili olaylar değil, sosyal olaylardır.

İkinci olarak genellikle “sosyal ilim” dediğimiz ilimler arasında, doğrudan doğruya ilim olmayanları da var. Bunlar sunî birer bütündür, sosyoloji onları da parçalamak zorunda. Meselâ istatistikle etnografya, ikisi de ayrı ayrı ilim kabul ediliyorlar. Oysa ikisi de kendi yöntemleriyle sosyolojinin çeşitli bölümleriyle ilgili çeşitli olayları inceliyorlar, o kadar. İstatistik daha önce de gördüğümüz modern sosyal hayatın çeşitli olaylarını incelemek için bir metoddan ibarettir. Bugün istatistik, bir fark gözetmeden demografya, ahlâk veya iktisad olaylarını ele almaktadır. Bize kalırsa bu işler için istatistikçiye ihtiyaç yok. Ahlâkî, iktisadî olayları veya gurupları incelemek için istatistik yapan sosyologlara ihtiyaç var. Etnografya için de durum aynı. Etnografyanın biricik “hikmet-i vücudu” yabancı denilen kavimlerle ilgili olayları incelemek, onların ahlâkı, hukuku, dini, tekniği veya sanatıyla uğraşmak. Sosyoloji tersine “yabanî” kavimlerin müesseseleriyle “barbar” veya “medenî” denilen kavimlerinkiler arasında bir fark tanımaz. Hem en ilkel, hem en gelişmiş olayları tanımlar. Meselâ aile ile veya ceza ile ilgili bir incelemede hem etnografya olaylarını, hem tarihî olayları dikkate almağa mecbur hisseder kendini.

Buna mukabil sosyoloji müesseseleri mukayeseli olarak inceleyen ilimlerin daha önce tespit ettikleri bölümleri kabul ederek, onları kendine mal eder. Sosyolojinin mirasçısı olduğu bu ilimler : hukuk ilmi, dinler ilmi, ekonomi, politik, v.s. dir. Bu açıdan bakınca sosyoloji ilmi, çeşitli özel sosyolojilere ayrılabilir. Ne var ki, böyle bir ayrılışı kabul etti diye (meselâ hukuk ilimininki gibi) çoğu ampirik veya amelî bir kaynaktan gelen alışılmış sınıflamaları körü körüne izlemez. Olaylar arasına aşılmaz duvarlar dikmez (genellikle özel ilimler arasında böyle duvarlar vardır). Sosyolog çok defa hukuk veya ahlâk olaylarını anlamak için din olaylarına başvurmak zorundadır. Mülkiyeti inceleyen onun hem hukuk, hem iktisad yönünü dikkate almalıdır Oysa aynı olayın iki yönü, umumiyetle iki ayrı bilgin tarafından incelenmektedir.

Demek kendisinden önce gelen ilimlere bağlanan sosyoloji, onların sonuçlarını benimserken, diğer ilimlerin yaptıkları sınıflamaları değiştiriyor. Çeşitli sosyal ilimlerin son yıllarda sosyolojiye yaklaşımları, bir tek ilmin farklı bölümleri haline gelmeleri dikkati çeken bir başka nokta. Şuurlu bir metolla gerçek bir ilim olma yolunda olan sosyoloji, araştırmanın mahiyetini baştan başa değiştirdi. Bu durum yepyeni sonuçlara götürebilir bizi. Vaktiyle varılmış olan sonuçların çoğu, bugün de geçerli olmakla beraber, sosyoloji öbür sosyal ilimlerden farklıdır. Kendi kendilerine değişen bu ilimler, sosyolojik metodu kabullendiklerinden beri, sosyal olayları inceleme tarzı değişmiştir, daha da değişecektir.

Sosyal olaylar iki diziye ayrılır. Bir yandan guruplar ve gurupların yapıları.. yâni sosyolojinin guruplarla, gurupları meydana getiren kişilerin sayısıyla onların mekânda dağılışı şekli ile ilgilenen bir bölümü vardır : sosyal morfoloji. Öte yandan da bu guruplar içinde geçen sosyal olaylar : kolektif tasavvurlar veya müesseseler. Aslında bunlar sosyal hayatın belli başlı fonksiyonlarıdır. Bu dinî, hukukî, iktisadî, estetik fonksiyonların her biri, önce ayrı ayrı incelenmeli; nispeten bağımsız bir dizi araştırmanın konusu olmalıdır. Bu açıdan bir din sosyolojisi, bir ahlâk ve hukuk sosyolojisi, bir teknolojik sosyoloji vardır. Ancak bütün bu özel çalışmalardan sonra bir genel sosyoloji bölümü kurmak mümkündür. Bu son bölümün konusu da, sosyal olayların birliğini yapan şeyin ne olduğunu araştırmaktır.

NOT : Marcel Mauss (1872-1950) Fransanın Epinal şehrinde doğru. İlk ve orta tahsilini orada tamamladıktan sonra, Bordeaux'da dayısı Durkheim'ın yanında felsefe öğrenimini yaptı. 1925 de L. Lévy-Bruhl'ün kurduğu Sosyoloji Enstitüsünde Genel Sekreter oldu. 1930 da Collège de France'a hoca tayin edil-

di. Ansiklopedik bir zekâsı ve çok geniş bir bilgi hazinesi vardı. İngilizce ve Almancadan başka, Rusca, Sanskritçe, Keltçe ve Okyanusya dillerini bilir-
di. Özellikle ilkel dinlerle meşgul olmuştur. Çalışmalarının bir kısmını baş-
ka sosyologlarla (Büyü, Kurban, Sınıflamalar, Eskimolarda mevsimlik de-
ğişmeler gibi) bir kısmını da tek başına kaleme almıştır (Hediye üzerine
deneme, Beden teknikleri gibi). İlk baskıları Année Sociologique'de olan
bu yazılar 1950 de Claude Lévi - Strauss'un önsözünü yazdığı bir kitapta
toplanmıştır.

Paul Fauconnet (1874-1938) uzun yıllar Toulouse edebiyat fakültesinde
sosyoloji hocalığı yaptıktan sonra, Sorbonne'da Durkheimden boş kalan
kürsüye geçmiştir. "Sorumluluk" hakkında çalışmaları vardır. Année Soci-
ologique'in Hukuk ve Ahlâk Sosyolojisi bölümlerini uzun yıllar o yazmıştır.
İlimin hayattan ayıramayacağına inanır ve sadece "kitabî" olan öğretim-
den hoşlanmazdı. Sosyoloji tarihinde, bir manifest nazarıyla bakılan ve ya-
karda tercümesini sunduğumuz makalesiyle ün salmıştır Ç. N.

BİBLİYOGRAFYA**1 — Sosyoloji tarihi hakkındaki eserler :**

- Espinas, Les Sociétés animales (önsöz) (1867)
 Levy - Bruhl, la Philosophie d'Auguste Comte, 1900
 Fouillée, La science sociale contemporaine, 1885
 Durkheim, Les sciences morales en Allemagne (Revue philosophique, 1887)
 Durkheim, La sociologie en France au XIXe siècle (Revue Bleue, Mayıs 1900)
 Bouglé, Les sciences sociales en Allemagne, 1896
 Groppali, La sociologie en Amérique (Annales de l'ins. inter. de socio. 1900)

2 — Genel olarak sosyoloji hakkındaki eserler :

- Comte, Cours de philosophie positive (IV - VI. ciltler)
 Spencer, Social Statics, Descriptive sociology, 1874
 Spencer, Principles of sociology, 1876 (Fransızca tercümesi 1887)
 Spencer, The study of sociology, 1873 (Fransızca tercümesi 1880)
 Schäffle, Bau und leben des sozialen Körpers, 1875-81
 Espinas, yukarda adı geçen eser.
 De Greef, Introduction à la sociologie 1886 - 89
 De Greef, Transformisme social, 1894
 Gombrowicz, Grundriss der sociologie, 1885
 Tönnies, Gemeinschaft und Gesellschaft, 1887
 Tarde, Les lois de l'imitation, 1890 - 95
 Tarde, Logique sociale, 1895
 Lester Ward, Dynamic Sociology 1897
 Lester Ward, Outlines of sociology, 1898
 Small, An introduction to the study of society, 1894
 Giddings, Principles of sociology, 1896

Organisist okulun başlıca eserleri arasında şunlar sayılabilir :

Novicow, Conscience et volonté sociales, 1896

Worms, Organisme et Société, 1896

Massart ve Vandervelde, Parasitisme organique et parasitisme social

Demoor, Massart ve Vandervelde, Evolution régressive en biologie et en sociologie, 1897

3 — Konusu doğrudan doğruya sosyoloji olan başlıca dergiler :

Revue internationale de sociologie

Annales de l'Institut International de sociologie

Année Sociologique

Zeitschrift für Sozialwissenschaft

Rivista Italiana de Sociologia

American Journal of Sociology

4 — Sosyolojide metod hakkında eserler :

Comte, yukarda adı geçen eser.

Stuart Mill, Logique I, VI.

Durkheim, Règles de la méthode sociologique, 1895

Bosco, La statistica civile e penale, 1898

Langlois ve Seignebos, Introduction aux études historiques, 1898

Tylor, On a method of investigating the Development of institutions (Journal of the anthropological Institute, XVIII) 1889

Steinmetz, Studien zur ersten Enkwickelung der strafe, 1893-95 (Önsöz)

Steinmetz, Classification des types sociaux (Année sociologique, 1900)
